

BORSÁTI FERENC METAMORPHOSIS-A

—A protestáns barokk kérdéséhez—

A XVII. század második felének művelődéstörténeti képét alapvetően már a barokk érvényesülésével jellemezhetjük. A protestáns egyházi és iskolai kultúrák virágzása szintén erre az időszakra esik. A puritanizmus szellemi áramlata és annak radikalizálódási iránya szembe kellett, hogy találja magát a mindinkább erősödő barokk kultúrával és művészi termékeivel. Bár a puritanizmusnak a művészetről alkotott felfogásában a legjelentősebb elv éppen a barokk stílus jellemzőinek elvetése, a tudatos díszítésről és gyönyörködtetésről való lemondás volt, képviselői mégsem vonhatták ki magukat a barokk hatása alól, és fokozatosan egyre több barokk motívum került be puritánus szerzők munkáiba is. A puritanizmus barokk felé hajló tendenciájának, a protestáns barokk kérdésének felvetése már több tanulmányban megtörtént. Ezek jórészt protestáns szerzők által fordított barokk munkák elemzése kapcsán mutattak rá arra a folyamatra, amely a protestáns művészet világában a barokk világnézeti és formai elemek meghonosodását jelezte.¹ Az itt elemzendő munka, a váradi puritánus iskola terméke, hasonló jellemzőivel az erdélyi puritánus iskolai színjátszásban jelentkező barokk hatást látszik igazolni.

A váradi puritánus iskolával és az erdélyi színjátszással foglalkozó munkák majd mindegyike² említést tesz egy 1656-ban megjelent „alkalmi költeményről”, illetve annak előadatásáról. A kétnyelvű munkáról eddig csak Szilágyi Sándor tollából került ki egy felületes tartalmi ismertetés.³

A mű címe: *Metamorphosis ... Sigismundi Rakoci*⁴ s vele egy kiadásban, külön címlappal a magyar változat: *Változása ... Rakoci Sigmondnak; az az: Az ő ... tündöklő életének, és boldogul e' világból való ki-mulásának Poetica inventioval való le-írása ...* (Várad 1656).⁵

¹ Mályusz Elemér: *Magyar renaissance, magyar barokk*. Budapesti Szemle 1936. CCXLI. 158—172, 293—318., CCXLII. 86—104. 154—174. Néhány megállapítást tesz a barokk oktatásnak a protestánsokra gyakorolt hatásáról. — Esze Tamás: *A Magyar Napraforgóvirág*. Egyháztörténet 1943. 330—345. Drexelinus *Heliotropiumá*-nak protestáns fordításairól, Újhelyi István és Komáromi János munkáiról. — Tarnai Andor: *Pax Aulae*. ItK 1968. 273—284. Pápai Páriz francia eredetű fordításáról.

² Alszeghy Zsolt: *Magyar drámai emlékek a középkortól Bessenyeiig*. Bp. 1914. 31—36. — Bernáth Lajos: *A protestáns iskoladrámákról*. Protestáns Szemle 1902. 24. — Dombi Béla: *A drámaírás kísértetei Magyarországon a XVI—XVII. században*. Pécs 1932. 117. — Ferenczi Zoltán: *A kolozsvári színészet és színház története*. Kolozsvár 1897. 20. — Naményi Lajos: *A váradi színészet története*. Nagyvárad 1897. 2. — Makkai László: *A magyar puritánusok harca a feudálisizmus ellen*. Bp. 1952. 170.

³ Szilágyi Sándor: *Borsáti Ferenc ismeretlen iskolai alkalmi költeménye 1656-ból*. MKSzle 1887. 93—97.

⁴ Teljes cím: *Metamorphosis Illustrissimi quondam Herois felicis memoriae Sigismundi Rakoci; Id est: Ejus eruditae vitae, heroicaeque virtutis cum simili morte seu composita A Francisco Borsati Papensi. In Illustri Gymnasio Sacrae Poeseos p. t. Collaboratore*. Váradini. Apud Abrahamum Kertesz Szencium. Anno M.DC.LVI. (RMK II. 867., RMK I. 914.)

⁵ A magyar változat teljes címe: *Változása Az Néhai Tekéntetes és Nagyságos boldog emlékezetű Rakoci Sigmondnak; az az Az ő kegyes, es külömb féle jóságos cselekedetekkel tündöklő életének,*

A szerzőre vonatkozó csekély számú adatot Herepei János foglalta össze, s Borsáti váradi collaborátorságának idejét éppen ezzel a munkával véli meghatározni. Mivel a *Metamorphosis*-t alkalmi költeménynek tartja, feltételezi, hogy keletkezési ideje is közvetlenül a Rákóczi Zsigmond halála utáni időszakra teendő, vagyis „Borsáti művének is az 1652. év április 28-án a fehérvári székesegyházban tartott gyászszertartás alkalmára már készen kellett lennie.”⁶ A kiadást — Herepei szerint — a patrónus által nyújtott anyagi fedezet késkéledése hátráltatta. Így Borsáti váradi collaborátorsága is az 1652—53-as évekre esne, mert a műve előszavát aláíró Enyedi Sámuel és Tarpai Szilágyi András együtt először csak 1653 őszén találhatók Váradon.

Herepei logikusnak tűnő megállapításait több adat is cáfolni látszik: 1. A már említett előszóban, melyet a szerzők Lorántffy Zsuzsannához, Rákóczi Zsigmond anyjához intéztek, nem történik említés a gyászszertartásról, amelynek pedig a közelmúltban kellett lezajlania. (Amennyiben az előszó 1653-ban íródott.) Ugyanakkor a szerzők kiemelik „a minap a szokott módon” történő nyilvános előadást („cum nuper more apud nos consueto”). Nem valószínű, hogy ez éppen a gyászszertartást jelentené. 2. Feltehető továbbá, hogy amikor Tarpai és Enyedi a „mérhetetlen fájdalom megújulásáról” — „licet sciamus infandum renovatum iri dolorem” — beszélnek, nem olyan halál eseményét idézik fel, amely a közelmúltban történt. 3. Tarpai Szilágyi András és Enyedi Sámuel nem csak 1653-ban, hanem 1656-ban is váradi rektorok voltak,⁷ az előszó ezek szerint 1656-ban is keletkezhetett. 4. A szerző a kiadás évében, 1656-ban, mindkét címlapon félreérthetetlenül nyilatkozik *akkori* pozíciójáról („p[ro] t[empore] Collaborator”). 5. Végül: a magyar változat utolsó versszaka:

Váradon írák ez egynehány verseket,
Ezer hat száz es ötvenhat esztendőket,
Mikoron számlálnék. Olvaso ezeket
Meg ne vesd, eléb de csinály te szebbeket.

Megállapítható tehát, hogy a *Metamorphosis* 1656-ban keletkezett, és Borsáti váradi collaborátorsága is erre az időre tehető.

Milyen indítékai lehettek a szerzőnek, hogy Rákóczi Zsigmond halála után négy évvel költeményt szenteljen emlékének? A választ mindenképpen a váradi puritanizmus történeti fejlődésében kell keresnünk. A puritanizmus két gócpontja, Sárospatak és Várad közül a reakció erélyes puritanusellenes föllépése nyomán az 1650-es években mindinkább Várad erősödött meg. Különösen nagy szerep jutott a váradi főiskolának, melyet Lorántffy Zsuzsanna támogatott és Rákóczi Zsigmondnak „volt a' Tudományra / Fő gondgya, Tanéto s' Tanulo iffjakra.”⁸ A váradi puritánus ellenállás radikalizálódási irányát meggyőzően bizonyítja Makkai László, és ő talál igazolást a Borsáti-féle *Metamorphosis* keletkezésére is: „Váradon tovább folyt az agitáció az elcsapott prédikátorok érdekében, sőt a fejedelem ellen is, aminek egyik feltűnő megnyilatkozása az a Rákóczi Zsigmond emléké magasztaló költemény, melyet 1656-ban a váradi nyomda a puritánus tanárok ajánló soraival együtt kiadott.”⁹

és boldogul e' világbol valo ki-mulásának Poetica inventioval valo le-írása Deákul és Magyarul; Mellyet A' Váradi Gymnasiumban Poetica Classisnak ideig valo Collaboratora szerzett. Váradon, Nyomtatottat Szenci Kertész Abraham által 1656 esztendőben. (RMK. I. 914., RMK II. 867.).

⁶ *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. II. köt. Bp.—Szeged 1966. 25—27. (A továbbiakban: Herepei: *Adattár II.*)

⁷ Herepei: *Adattár II.* 85. 96.

⁸ A váradi puritánus iskola tanáraival és a Rákóczi Zsigmondhoz és Lorántffy Zsuzsannához fűződő kapcsolatokkal foglalkozik: Herepei: *Adattár II.* 5—137.

A váradi nyomdáról és nyomdászáról, Szenci Kertész Ábrahámról lásd: Naményi Béla: *A nagyváradi nyomdászati története*. Bp. 1902. 20—35. — Herepei: *Adattár II.* 159—168.

⁹ Makkai: *i. m.* 170.

Rákóczi Zsigmond szerepe és támogatása tehát nem lehetett lebecsülendő a váradi kollégium életében, ha négy évvel halála után is valóságos kultusz alakul ki körülötte. A vers szerzője a megírást így indokolja:

Nem elmém hányása, hanem sorsnak kára
Vitt, hogy ez Herczegnek verseket sorsára
Írnék...

Az elveszett patrónust akarták benne felidézni, illetve emléke felelevenítésével hódolattukat kifejezni, és további pártfogást kérni „egyházunk és igazhitű iskolánk legkegyesebb és legjóságosabb jótévőjétől”, Lorántffy Zsuzsannától.

A *Metamorphosis*-t Szilágyi Sándor alkalmi költeménynek tartja. Előadatasáról több munkában szó esik, de mindegyik csak Szilágyi ismertetéséig, illetve legfeljebb az előszó felületes ismeretéig nyúlik vissza. Szilágyi szerint „a nyári vizsgákon szavalta el egy ifjú”.¹⁰ Hasonló véleménnyel volt Ferenczi Zoltán is: „1656-ban Pápai Borsáti Ferencz, a költészeti osztály oktatója tartott előadást, mely alkalommal a szereplők egyike Borsáti Metamorphosis című latin költeményét szavalta el a megboldogult Rákóczi Zsigmond emlékére.”¹¹ Mindkét felfogás nyilvánvalóan a *Metamorphosis* latin előszavára (illetve Ferenczi inkább csak Szilágyira) támaszkodik, s annak félreértéséből ered. „Cum nuper more apud nos consveto Franciscus Borsati Papensis Poeseos Collaborator suos discipulos exercendi gratia pro actu publico Musarum Chorum exhibuisset; quilibet actorum pro sua quam gerebat persona; de selectu-thematibus elegantam habuit declamationem: Ex iis autem unus, qui Calliopes agebat persona, perorando recitavit non invenustam Illustriss. magna. memortae Herois SIGISMUNDI RAKOCI filii Celsitudinis Tuae dilectissimi Metamorphosim, inventione & stylo satis poetico elaboratam” — mondja az előszó. Itt tehát a színészek mindegyikéről van szó, azon felül pedig közülük egyről, aki Kalliopè szerepét adta elő. Feltehető, hogy Borsáti úgy adatta elő diákjaival a költeményt, hogy a jelentős szerep Kalliopènak jutott, de nem ő volt az egyetlen szereplő. Így válik a *Metamorphosis* a váradi iskolai színjátszás értékes dokumentumává.

Különösen értékesé teszi a *Metamorphosis*-t, hogy puritánus kiadvány, puritánus iskolában mutatták be 1656-ban! Köztudomású, hogy a puritanizmus mennyire ellenkezte az iskolai színjátszást. Erdélyben a fennmaradt emlékek alapján csak két ilyen munkáról tudunk, de ezek jóval korábbiak, ismeretlenek, nem az iskolai oktatás és nevelés volt a feladatuk, hanem sokkal inkább a főúri családok által megkövetelt magánoktatási módszert voltak hivatottak elősegíteni: Alsted *Schola triumphata*-ja (Gyulafehérvár 1638) és Bisterfeld *Pallas Dacica*-ja (Gyulafehérvár 1640). Ez utóbbi szintén Rákóczi Zsigmondhoz kapcsolódik, az ő tanulmányainak állított emléket. Iskolai színjáték Sárospatakon hosszabb ideig nem került bemutatásra. Éles ellenzői Tolnai Dalí János és követői voltak, akik az iskolai színjátékot mint jezsuita találmányt vallási okokból vetették el. A puritanizmus képviselőinek felfogása szerint az iskoladráma az iskolai élet komolyságát is veszélyeztette volna. „A színpadi játékok ajánlatosak nagyon hasznosak voltak miatt” — írja Comenius A Panszofikus Iskola tervzetében.¹² Az ő munkásságának és kudarcoktól sem mentes harcának eredmé-

¹⁰ Szilágyi: *i. m.* 95.

¹¹ Ferenczi: *i. m.* 20.

¹² A Panszofikus Iskola tervzetének első részét fordításban közli: Comenius *Magyarországon*. Comenius Sárospatakon írt műveiből. Összeáll. és bev. Kovács Endre. Bp. 1962. 120—154. Comeniusnak az iskolai színjátszás érdekében folytatott harcáról: Iványi Ede: *Comenius A. J. élete*. Bp. 1906. 171—172. — Rácz Lajos: *Comenius Sárospatakon*. Bp. 1931. 205—222. — Komor Ilona: *Iskoladráma és utópia*. EPHK 1958. 601.

nyeként kerülhettek csak bemutatásra Sárospatakon a Janua-drámák, akkor, amikor a jezsuita iskolák már egymás után ontották az iskolai darabokat, felismerve bennük a tanítás és meggyőzés lehetőségét.

A váradi puritánus iskolában a *Metamorphosis* az első ismert iskolai színjáték. Az irodalomtörténeti kézikönyv *A protestáns iskoladráma* című fejezetben említi meg, mint „inkább az udvari reprezentáció világába tartozó deklamációt.”¹³ Azonban a *Metamorphosis*-t iskolában mutatták be, az udvari reprezentációtól függetlenül inkább a polgári színjátszás felé mutat, s a vallási alkalmi jelleg nyomja rá bélyegét. Nem szabad azonban szem elől tévesztenünk az előszó első mondatát — amint erre Szilágyi és Naményi is helyesen felhívták a figyelmet —,¹⁴ Tarpai és Enyedi bevezetője „a nálunk szokott módon” történő előadásról szól. Szilágyi rögtön le is vonja a következtetést, miszerint Váradon „csak úgy mint a többi protestáns iskolákban szokásban volt előadásokat tartani: a színműveket egyik helyen, más alkalmi szavakat másutt.”¹⁵ Nem valószínű, hogy ilyen egyértelműen megállapítható a váradi iskola színjátszó hagyománya, de a szokott módon történő előadás mégis arra enged következtetni, hogy a *Metamorphosis* előadásának volt valamiféle előzménye. Ez a még ki nem derített színjátszó hagyomány annál is érdekesebb, mert éppen erre az időre esik Comeniusnak az iskoladrámákért folytatott harca, a *Metamorphosis* megjelenési éve pedig pontosan a *Schola Ludus* éve is: 1656! Comenius Patakon a Tolnai Daliék támasztotta akadályba ütközött, ugyanakkor az előszó alapján bizonyosnak mondhatjuk, hogy a puritánus váradi iskolában voltak iskolai előadások, és az is bizonyos, hogy az iskola két puritánus szellemű tanára írja az előszót az első fennmaradt színjátékhoz. Úgy látszik a váradi iskola tanárai sokkal több fogékonyságot mutattak az iskolai színjátszás iránt, mint tették azt pataki tanártársaik.

Külön értékelésre tarthat számot a *Metamorphosis* kétnyelvűsége. A XVII. század első felében a magyar nyelvű színjátszás nem volt folytonos, különösen a jezsuita színpadi játékok vetettek gátat az anyanyelvi kultúrának. A protestáns iskolákban általában nem volt zavartalan színjátszó hagyomány, a magyar nyelvű színjátszást tanúsító kezdemények pedig teljesen elsorvadtak. „A latin vagy a nemzeti nyelv kérdése egyébként a protestáns és katolikus iskolákban egyaránt összefügg az iskolai előadás céljával; latin volt, ha csak a tanulóifjúság nevelésére szorítkozott, ha azonban szélesebb nézőközönségre is számított, legalábbis nemzeti nyelvű közjátékok beiktatásával, kétnyelvű programokkal tájékoztatta és szórakoztatta a közönséget” — írja Dömötör Tekla a kétnyelvűségről.¹⁶ Borsáti *Metamorphosis*-a a bevezető tanúsága szerint azért íródott magyar nyelven is, „cum autem plures sint latinae linguae ingari, & inter literatos non quilibet poeticis assuevit phrasibus”, azaz „mivel pedig sokan vannak, akik a latin nyelvet nem tudják, és a literátorok között sem mindenki szokott hozzá a költői fordulatokhoz”. Valószínű azonban, hogy a magyar változat csak a nyomtatás idejére készült el, mivel magyar nyelvű előadásról az előszó írói sem tesznek említést. Nem szerepel a magyar változat Bernáth Lajos és Dombi Béla katalógusában sem. Mégis jelentős a kétnyelvű kiadás, amely a XVII. századi református magyar nyelvű színpadi játék első darabjának tekinthető.

A *Metamorphosis* mindkét változata önálló kidolgozást mutat. Mind a latin, mind a magyar szöveg előtt eltérő latin nyelvű program található. A fő szöveg terjedelemben megegyezik, s csak a magyar részhez csatol a szerző mintegy tanulságul néhány versszakos összefoglalót, a mű megírásának magyarátául.

¹³ *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*. Szerk. Klaniczay Tibor Bp. 1964. 261—262.

¹⁴ Naményi: i. m. 2.

¹⁵ Szilágyi: i. m. 95.

¹⁶ Dömötör Tekla: *Dramai szövegeink története a XVII. században*. RMDE I. Bp. 1960. 203.

A két változat nemcsak külső formájában tér el egymástól. A latin változat az eposzírás ókori hagyományainak megfelelően propositio-val és invocatio-val kezdődik:

Divi mutata SIGMUNDI carmine formam
Aurora nascente canam;...
:
Dirige virgo meam navim tua littora versus
Scribere cum tantis ego res sim viribus impar.

Mindez teljesen hiányzik magyar megfelelőjéből. Jelentős az eltérés a vallásos és mitológiai elemek felhasználásában is. A *Metamorphosis* jellemző példája annak a folyamatnak, amikor az irodalom művelőinek tudatában egy új mitológiai világ alakult ki. Az antik humanista eszmék és a protestáns vallási elemek keveredése figyelhető meg a *Metamorphosis*-ban is. A latin költemény többnyire az antik mitológia képvilágát alkalmazza. A mitológiai személyek megjelenítése tekintetében feltűnő, hogy a magyar változatban már nem is szerepel pl. Chloris (a virágok istenszszonya), Phoebus, Polyhymnia stb. Mindkét változatban azonos viszont a cselekmény fő vonala — Zsigmond Krisztus mennyei kertjébe kerül, Gábrriel ragadja el. — A puritánus szerző — mint korábban oly sokan — Lucifert, mint a Hajnalszszillag megszemélyesítőjét és istenét, az ókor mitológiájának megfelelő alakban szerepelteti, s munkájában teljes békeességben élnek egymás mellett a bibliai alakok (Izsák, Jákob nemzetsége, Magdaléna) és az Olimposz istenei.

A magyar változatban az antik mitológia csekélyebb számú elemei mellett a protestáns eszmevilág érdekes változását figyelhetjük meg. A protestáns predestinációs elemek mellett mintha már a barokk képvilága is megjelenne.¹⁷ Néhány példa: a barokk pompázatoság és csodaelhitetés megnyilatkozása Zsigmond vérének rózsává válása:

Oh! mely csudálatos ifjúnak véréből,
Szép rosa fa neve nagy hirtelenségéből,
Barsony színnel tellyes rosák ez tőkéből,
Tündöklenek miként Rubint a' gyűrűből.

Jellemző barokk motívum a Mennyei Szerelm is; Jezus érzelemtől fűtött mondatai Zsigmond dicséretére:

Mítsoda vagyon a'te szerelmesedben,
Egyéb szerelemnél te Idvezítődben,
Kinek élsz örökké szszentséges keblében,
Ez téged örökké tart az ő kedvében.

Szilágyi értékelésével szemben, aki a magyar változatot nem találta egyenértékűnek a latin szöveggel, sőt még ízléstelennek is minősítette, éppen azt emelem ki, hogy a magyar költemény mozgalmasabb, cselekményesebb, dramatizált előadásra is sokkal inkább alkalmas lett volna!

Jellegzetes eltérés van a két változat között a műzsák és a tudományok kórusának összeállításában. Úgy tűnik, ebben az esetben a magyar változatban volt következetesebb a szerző. A puritánus oktatás minden tudománya megszólal és siratja Zsigmondot, ahogy azt a lapszéli kommentárok is kiemelik: „Grammatica sir. / Poesis gyászban borult. / Logica jajgat. / Physica siránkozik. / Az Astrologia bánkodik. / Theologia sohajtozik. / Az egész bölcsesség szszomorkodik.” A tudományok megjelenése, megszólalása egymástól élesen elkülöníthető, a lapszéli jegyzetek pedig akár

¹⁷ Szilágyi is észreveszi a barokk elemeket a latinban, de a magyar változat barokk jellemzőire figyelme már nem terjed ki.

rendezői utasításoknak is felfoghatók. Jellemző módon a tudományok sorát a *Grammatica* nyitja meg, amint az már Comenius iskolájában is az alsó osztályok alapvető tudománya volt, és a kor enciklopedikus törekvéseinek megfelelően a *Theologia* zárja le.

A magyar változat befejező része összefoglaló és tanulság. A szerző vallásos életre, de mindenek előtt a tudományok szeretetére inti az olvasót:

Ha örökké élni kívánsz, te szeressed,
A' Tudományokat, s' a' Jesust kövessed.
Világot Virtuson kívül csak meg-vedd,
A' Bölcseséget de egyedül keressed.

Feltűnő hasonlóság figyelhető meg Medgyesi Pál Rákóczi Zsigmond felett mondott temetési beszédének néhány részlete és a *Metamorphosis* között. Bán Imre idézi például (a barokk kor életérzésének jellemzésére) Medgyesi következő szavait: „Változásokkal, oh sok változásokkal eleges nyomorult rövid élet, melynek ha mi kicsiny méze, annyi a mérge; ha mi kis jó íz benne, még jól meg sem kóstolhattad, keserű epével fordul fel.” Borsáti munkájának első lapszéli jegyzete így szól a világról: „Mert méznek színe alatt mérget ad innya.” Más helyen ezt olvashatjuk:

Mert szeret e világ hizelkedésével,
Azon oládkodik, hogy s mint ejthessen el,
Sok jokat ígér ő mézzel kent beszéddel,
De belől ígéret van tele méreggel.

Alaposabb vizsgálat nélkül nehezen dönthető el, hogy ez a hasonlóság a köztudatban élő frazeológia egymástól független felhasználását bizonyítja-e, vagy esetleg a beszéd e részleteinek közvetlen hatásáról, átvételéről van-e szó. (Borsátinak ismernie kellett Medgyesi temetési beszédét, ami nyomtatásban — 1653-ban — éppen Váradon jelent meg!)

A kétnyelvű iskolai színjáték különben nem marad folytatás nélkül. Esze Tamás hívja fel a figyelmet (Itk 1958. 1—18.) a rozsnyói és eperjesi iskolai színjátás két- sőt többnyelvűségére, ahol a latin mellett anyanyelven, adott esetben magyarul, németül és szlovákul is megszólaltak az iskolai darabok. Ennek példája Missovitz Mihálynak, a rozsnyói evangélikus iskola igazgatójának Mátyásról szóló, de a Rákócziakhoz kapcsolódó *Fata Ungariae* (1705) című darabja, vagy az iglói bibliai dráma, *Melos paschale rhythmicum* (1699) latin—német nyelvű bevezetője.

Az antik világi elemek és a keresztény mitológia keveredése, „e színes képzeletvilág alakjai azonban a kortársak számára közérthető jelképek, melyek nemcsak az esztétikai igényt elégítik ki, hanem egyúttal a világ dialektikus ábrázolására is módot nyújtanak.”¹⁸

Minap ez verseket egy iffju magában
Írá, gondolván hogy nincs semmi világban,
Örökké-valo; csak vadnak változásban
Mindenek; s' bölcsesség halhatatlanságban.

Összefoglalásul: Borsáti *Metamorphosis*-ának kétségtelenül jelentős szerepet kell tulajdonítanunk a református iskolai színjátás történetében, mint az eddig ismert első kétnyelvű iskolai színpadi játéknak. Magyar nyelvű változata talán a nemzeti nyelvű református iskolai színjátás első emléke. Hármás képvilága — antik mitológia, protestáns predestinációs elemek és barokk képek — a váradi puritanizmusnak a sárospatakitól eltérő fejlődését tanúsítja.

¹⁸ Dömötör: i. m. 204.

A kiadvány bővebb elemzése, esetleges forrás felderítése és a teljes szöveg kiadása a további kutatás feladata. A latin ajánlás magyar fordítását közöljük, ezuttal először hiánytalanul.

A felséges fejedelemasszonynak,
a néhai
nagyságos fejedelem,
Rákóczi György
özvegyének,
Lorántffy Zsuzsannának,
kegyes urnőnknek,
igazhitű egyházaink és iskoláink
jóságos pártfogójának
üdvösség és hosszú boldog élet!

Amikor a minap a nálunk szokásos módon Pápai Borsáti Ferenc, a poétika segédtanára növendékeivel gyakorlás céljából nyilvános előadáson előadatta „A Muzsák kará”-t, a színészek mindegyike szép szavalatot mondott megválogatott témákról az általa megszemélyesített szerep nevében. Egyikük, aki Kalliopé szerepét játszotta, szavalva előadta felséged hön szeretett fiáról, a dicső emlékezetű, hős, nagyságos Rákóczi Zsigmondról szóló, nem csekély költői ihlettel és stílusban kidolgozott szép „Metamorphosis”-t. Ezt valamennyien, az iskolához tartozók és a nemes tudósok, e dicső név tisztelői, mohó figyelemmel, mély gondolatokra fakasztó sóhajokkal hallgattuk. Mert föléli ez a kegyes emlékezetű Zsigmond fényes életét, ékes erényét, szeretetreméltó szokásait, a tudományok iránti szeretét, a tudósok iránti bőkezűségét és nagyrebecsülését, isten és vallás iránti kegyességét és odaadását, egyszóval: egy dicső szív életének és halálának költői képekkel és leleményekkel választékosan feldíszített összefoglalása. Ha tehát igaz az, hogy a dicsőség túléli az embert, és a műsák halhatatlanok, helyesnek véltük ezt a költeményt dicsősége hirdetőihez hozzácsatolni, hogy Nagyságod és az utókor megtudja, milyen pártfogót veszített a tudomány, és mekkora tiszteletben tartották és tartják e dicső hőst még a művészetek művelői, azaz a költők is, akik bár életre kelteni nem tudják, dicsőségét szüntelenül hirdetik. Minthogy pedig sokan nem tudnak latinul, és az irodalomkedvelők közt sem mindenki szokott hozzá a költői stílushoz, a vers tartalmát a nevezett Pápai Borsáti Ferenc magyar rigmusokban is közli, és a lapszéli jegyzetek megmagyarázzák, hogy mit jelentenek a képletles leírások. A Te nevednek akarjuk szentelni ezt a művecskét, Felséges Fejedelemasszony, mert Nagyságod szeretett fiának dicsőségét hirdeti, s mert a szerzőnek nem volt más szándéka, mint Nagyságodnak háláját leróni, s mert senki előtt nem kétséges, hogy más iskolák mellett Nagyságod a miénket is mekkora bőkezűséggel karolta fel, ha tehát hálánkból bármit is törlesztünk, az teljes joggal Felségedet illeti meg. Tehát tiszteletünk nyilvánítását és különleges odaadásunkat Felséged iránt ezzel a nevezett tanítványunk által készített kis ajándékkal juttatjuk kifejezésre, habár tudjuk, hogy kimondhatatlan fájdalom fog felszakadni, de azt is bizonyosra vesszük, hogy a kegyes léleknek mindig megvan a maga vigasztalása. Fogadját hát Felséged ezt a kis ajándékot, mely a háláját kifejezni akaró lélek érzelméből született. Adja Isten, hogy felséged hálánkat még több tanújeléből tapasztalhasssa. Ezen túlmenően imádkozunk ahhoz, aki az élet és minden jó adója, hogy hosszabbítsa meg Felséged életének napjait, sokszorozza meg éveit az ő nevének dicsőségére, az egyház és a haza hasznára, az iskolák és a tudósok segedelmére, ámen.

Nagyságod alázatos hívei:

Tarpai Syl. András
a váradi iskola tanára

Enyedi Sámuel,
az orvostudományok doktora
a váradi iskola tanára

S. Katalin Németh

DIE METAMORPHOSE VON FERENC BORSÁTI

(Zur Frage des protestantischen Barocks)

Im Jahre 1656 wurde in Varad ein zweisprachiges Werk, die Metamorphose von Ferenc Borsati herausgegeben. Das Werk erinnert an den alten Patron der Varader Schule, Sigismund Rákóczi — der im Jahre 1652 gestorben war — und wurde als Schuldrama aufgeführt. Die Metamorphose ist als das erste, bisher bekannte reformierte Schuldrama in ungarischer Sprache zu betrachten. In der Verwendung von Bildern aus der antiken Mythologie, Elemente der protestantischen Prädestinationslehre und dem Barock — zeigt sich die Entwicklung des Varader Puritanismus, die von der des Puritanismus in Sárospatak wesentlich verschieden ist. (Várad: ung. Nagyvárad, rum. Oradea, dt. Großwardein: Stadt in Rumänien).